

**РОЗВИТОК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД
ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

Статтю присвячено проблемі розвитку концептуальних основ зарубіжної педагогічної компаративістики. Розглянуто актуальні загальнотеоретичні підходи порівняльно-педагогічних досліджень зарубіжних педагогів-компаративістів (теорія конвергенції, соціальний функціоналізм, теорія людського капіталу). Розкрито розвиток методичних засад новітніх зарубіжних компаративних педагогічних студій.

Ключові слова: порівняльна педагогіка, теорія, методологія.

У сучасних умовах глобалізації й інтернаціоналізації всіх сфер життєдіяльності суспільства, зокрема освіти та виховання підростаючих поколінь, порівняльні компаративні студії розглядаються як один із суттєвих факторів забезпечення якісної модернізації національних систем шкільництва, планування шляхів їх удосконалення на конкурентоспроможній основі.

Розширення дослідницького поля порівняльної педагогіки на сучасному етапі відповідно до актуальних суспільних потреб і запитів, трансформація її цілей та завдань, що стосуються не лише порівняльного аналізу національних освітніх систем різних країн, а й спрямовуються на вивчення міжнародного та міжкультурного виміру педагогічної практики, її теорії й емпіричних досліджень, закономірно вимагають збагачення та вдосконалення і її теоретико-методологічного підґрунтя.

Удосконаленню теоретико-методологічних засад порівняльної педагогіки присвячено низку праць вітчизняних педагогів-компаративістів. Так, у дослідженнях А. Василюк, К. Корсака, Н. Яковець [1]; Н. Лавриченко [2], А. Сбруєвої [3] та інших визначено й охарактеризовано основні етапи історичного розвитку порівняльної педагогіки як науки, з'ясовано її об'єкт і предмет, розглянуто її методологічну основу, зокрема цивілізаційний, антропологічний, синхронний та діахронний підходи, розкрито найбільш поширені методи компаративних педагогічних досліджень тощо.

Для успішної інтеграції в європейський і світовий науково-освітній простір вітчизняним педагогам-компаративістам необхідно враховувати новітні зміни у теорії й методології міжнародної педагогічної компаративістики.

Метою статті є аналіз розвитку теоретико-методологічних основ педагогічної компаративістики у дослідженнях зарубіжних учених.

Одним із найдавніше застосовуваних у порівняльній педагогіці методів є історичний, в основі якого лежить припущення про неможливість повноцінного осмислення жодного соціального явища без вивчення його генези. Цей метод тісно пов'язаний з народним (етнологічним) підходом, вживання якого педагогами-компаративістами обґрунтовується розумінням системи освіти кожної країни як продукту національної історії, національного характеру. Історико-етнологічний підхід активно використовували ще класики порівняльної педагогіки, які у своїх працях зосереджувалися в цілому на етноцентричному описі чи

порівняннях на макрорівні народної освіти в окремих країнах, а в подальшому на узагальненні її функціонування [5; 7; 13].

Цей підхід до порівняльно-педагогічних досліджень детально обґрунтовано у працях німецького педагога-компаративіста Ф. Шнайдера, який наголошував, що завданням порівняльної педагогіки є не лише зіставлення подібних освітніх проблем з різних національних контекстів, а й ґрунтовний аналіз тих факторів, що зумовлюють національне вираження відповідних педагогічних явищ, тобто їхню національну своєрідність [15, с. 86].

Однак згодом історико-етнологічний підхід був розкритикований як надто аморфний. Так, американський дослідник А. Казаміас відзначив обмеженість пояснення подібностей і відмінностей у різних системах освіти лише на основі історичного й етнологічного підходів та на основі цього запропонував використання у порівняльно-педагогічних дослідженнях універсального в соціологічних науках функціонального методу, який сприяв усвідомленню того факту, що дві системи освіти, маючи ідентичну структуру, можуть суттєво відрізнитися за своєю функцією. Цей підхід уможливує виявлення подібностей і відмінностей в організації та функціонуванні освітніх систем різних країн з урахуванням специфічного соціокультурного впливу [9].

Значний внесок у розробку методології порівняльної педагогіки зробив британський учений Б. Холмс, обґрунтувавши проблемний підхід до компаративістичного дослідження педагогічних проблем, суть якого полягає у першочерговій постановці певної проблеми, а в подальшому в її аналізі з точки зору різноманітності форм, у яких вона виявляється у різних системах освіти. Обрані системи повинні бути водночас якомога репрезентативними з точки зору відповідної проблеми. Виходячи із цих міркувань, дослідник запропонував такий алгоритм порівняльно-педагогічного дослідження: 1) вибір проблеми; 2) виявлення її можливих рішень; 3) осмислення проблеми з метою її чіткого формулювання; 4) аналіз контексту проблеми; 5) висунення гіпотез при виборі методів вирішення проблеми; 6) верифікація гіпотез; 7) формулювання висновків; 8) перевірка всього дослідницького процесу. Особливо важливе значення у цьому плані автор відводить першому етапу, що передбачає не лише постановку проблеми дослідження, а й її аналіз; другому, спрямованому на окреслення шляхів розв'язання проблеми; четвертому, що забезпечує визначення істотних чинників проблеми і зрештою шостому, націленому на прогнозування і перевірку можливих шляхів вирішення проблеми, котрі впливають з аналізованого контексту. Цей підхід учений вважав тим науково-теоретичним підґрунтям компаративного дослідження, яке уможливує раціональне прогнозування оптимальних шляхів розв'язання освітніх проблем на основі міжнародного досвіду [8].

Незаперечну цінність контекстуального підходу в порівняльно-педагогічних дослідженнях підкреслював і британський компаративіст Е. Кінг у працях "Їхні школи та наші" (1958), "Світові перспективи в освіті" (1962) тощо. Учений досліджував шкільництво у різних країнах крізь призму його конкретного культурного контексту, адже суть порівняльно-педагогічного дослідження, на його думку, полягає у систематичному описі й аналізі всього, що пов'язане з вихованням у цілій культурі. Беручи за основу порівняльної педагогіки такий підхід, науковець заперечував ідею про те, що порівняльна педагогіка може формулювати закони чи містити у собі здатність до прогнозування. Однак ця галузь науково-педагогічних знань, за його твердженнями, може слугувати основою для прийняття рішень у всіх спірних

питаннях щодо освіти. Завданням дослідника-компаративіста Е. Кінг визначив аналіз та формулювання рекомендацій щодо розв'язання актуальних освітніх проблем на основі зарубіжного досвіду з обов'язковим урахуванням того, що ця діяльність завжди повинна бути підпорядкована відмінному від зарубіжного, новому контексту, у якому вони мають знайти застосування [11].

Значний прогрес у теорії й методології порівняльної педагогіки пов'язаний з упровадженням при порівнянні освітніх систем методу класифікації. Класифікація завжди передбачає певну теорію чи принаймні гіпотезу про істотні характеристики предмета дослідження, є своєрідним резюмуванням знань про певний предмет. Важливість цього методу дослідження полягає передусім у тому, що він сприяє виробленню категорій. На сучасному етапі дедалі частіше застосовується метод статистичної класифікації, що полягає наприклад у ранжуванні окремих країн залежно від кількості учнів на різних рівнях освіти чи залежно від щорічного збільшення кількості учнів у різних типах шкіл тощо. Статистичні класифікації здійснюються, як правило, міжнародними організаціями, наприклад ЮНЕСКО.

Цей метод заснований на кількісному підході до досліджуваної реальності. Найбільш поширеною формою кількісного підходу є економічна, що фокусується переважно на зв'язках між освітою й економічним розвитком. Він застосовується із 60-х рр. ХХ ст., однак зацікавлення ним характеризується значними коливаннями залежно від того, як у різні історичні періоди та у різних країнах оцінювалися економічні вигоди від інвестицій в освіту. Приблизно із 80-х рр. ХХ ст. зростає інтерес до цього методу насамперед завдяки діяльності Світового банку й ОЄСР.

Комплексна методологія порівняльної педагогіки включає і так званий "динамічний підхід", обґрунтований швейцарським компаративістом П. Росселло. Він виходить з неможливості закладення заздалегідь сталих методів порівняльних досліджень у зв'язку з відмінністю їх цілей і завдань. Зокрема науковець запропонував типологію порівняльно-педагогічних досліджень, в основі якої такі критерії: 1) предмет порівняння (системи освіти, їх структури, методи, програми тощо); 2) масштаб порівняння (між геополітичними регіонами, країнами, областями однієї країни тощо); 3) суть порівняння (які дані порівнюються, як поєднуються освітні дані з політичними, соціологічними, психологічними тощо); 4) перспектива порівняння (порівняння стану освіти чи тенденцій навчання і виховання; стосовно тенденцій порівняння може бути статичним, тобто стосуватися певного історичного періоду, або динамічним для з'ясування напряму чи темпу змін); 5) характер дослідження (суто теоретичне чи орієнтоване на практичну реалізацію результатів) [14, с. 18]. Перевагою цієї методологічної класифікації є її відкритість, що залишає можливість подальшого розвитку та цим відрізняє її від описаних вище методів, спрямованих на встановлення певних меж для порівняльно-педагогічних досліджень та нав'язування конкретного способу порівняння.

Крім методологічних, основою порівняльно-педагогічних досліджень виступає і низка загальнотеоретичних підходів. Так, найбільш поширеними на сучасному етапі є положення теорії конвергенції, що ґрунтується на переконанні про наявність значного впливу соціально-економічних, культурних і технологічних імперативів на гармонізацію чи на уніфікацію систем освіти певних країн. Ця теорія є особливо актуальною для індустріального суспільства, що вимагає узгодження як структури освіти та її результатів, так і її змісту [6]. Хоча ця теорія протягом кількох десятиліть залишається найактуальнішою для педагогічної

компаративістики, у світі й Європі зокрема, де особливо актуальною є ідея єдиного європейського простору, відомі факти, що не узгоджуються з нею чи навіть заперечують її. Тут можна навести приклад Швейцарії, де існують значні відмінності у вихованні та навчанні у різних кантонах.

Крім теорії конвергенції як теоретичного підґрунтя порівняльної педагогіки, ця галузь наукових знань асимілювала і низку теорій з інших дисциплін, зокрема соціальних, економічних тощо. Так, найбільш важливою соціальною теорією, що активно застосовується у порівняльно-педагогічних дослідженнях, є соціальний функціоналізм, котрий вказує на взаємозв'язок освітніх інститутів із соціальними структурами чи їх місце у структурі суспільного життя, намагається дати відповідь на питання взаємозалежності розвитку освіти і суспільства у різних країнах, визначає загальною метою компаративних педагогічних студій не лише розвиток шкільництва на основі позитивного зарубіжного досвіду, а й оновлення суспільства загалом, посилення його життєздатності [10].

Серед економічних теорій у порівняльній педагогіці набула поширення теорія людського капіталу, яка розглядає освіту як каталізатор поступового збільшення вартості робочої сили й інструмент економічного розвитку. На сьогодні визнано, що норма (рівень) прибутку є лише наближеним показником ефективності системи освіти, оскільки, наприклад, у періоди високого рівня безробіття диплом про здобуття освіти не завжди означає кращі умови для працевлаштування. Однак усе частіше з'являються праці, які у межах порівняння освітніх програм спрямовані на прогнозування розвитку робочої сили, а також дослідження, націлені на порівняння систем освіти більш та менш розвинутих країн і розробку рекомендацій щодо змін в освітніх галузях слаборозвинутих країн з метою досягнення вищого рівня економічного розвитку [4; 16].

Висновки. Отже, трансформація завдань та розширення дослідницького поля порівняльної педагогіки в умовах сьогодення закономірно зумовили вдосконалення її теоретико-методологічних основ. Серед загальнотеоретичних підходів цієї галузі наукових знань, як свідчить аналіз зарубіжних порівняльно-педагогічних досліджень, пріоритетне значення відводиться ідеям теорії конвергенції, що визначають гармонізацію та певною мірою уніфікацію національних систем освіти і виховання як провідну тенденцію їх розвитку в умовах глобалізації й інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя. Водночас не втрачають актуальності у зарубіжній педагогічній компаративістиці і положення теорії людського капіталу та структурного функціоналізму, що проголошують шкільництво своєрідним індикатором і водночас інструментом економічного та соціального розвитку. Суттєві зміни спостерігаються також у методиці зарубіжної порівняльної педагогіки, характерною ознакою якої стала відкритість до різноманітних загальнонаукових, гуманітарних, соціологічних методів, тобто відмова від нав'язування сталих конкретних способів порівняння.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі міжнародних тенденцій розвитку освіти (початкової, середньої, вищої) на сучасному етапі.

Список використаної літератури

1. Василюк А. Нариси з порівняльної педагогіки / А. Василюк, К. Корсак, Н. Яковець. – Ніжин : НДДУ, 2002. – 119 с.
2. Лавриченко Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень / Н. Лавриченко // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 17–23.
3. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. для вузів / А.А. Сбруєва. – 2-ге вид., стер. – Суми : Університетська книга, 2005. – 320 с.

4. Anderson Ch.A. Education and economic development / Ch.A. Anderson, M.J. Bowman. – Chicago : Aldine Pub. Co., 1965. – 436 p.
5. Foght H.W. Comparative Education: Studies of the educational systems of six modern nations / H.W. Foght, A.H. Hope, I.L. Kandel, W. Russell, P. Sandiford ; edited by P. Sandiford. – London : J.M. Dent & Sons, 1927. – 500 p.
6. Glowka D. Konvergenztheorie und Vergleichende Bildungsforschung / D. Glowka // Bildung und Erziehung. – 1971. – № 24 (6). – S. 531–540.
7. Hessen S. Kritische Vergleichung des Schulwesens der anderen Kulturstaaten / S. Hessen // Die Theorie der Schule und der Schulaufbau / H. Nohl, L. Pallat (Hrsg.). – Langensalza : Beltz, 1928. – S. 421–510.
8. Holmes B. Problems in Education: A comparative Approach / B. Holmes. – London : Routledge and Kegan Paul, 1965. – 320 p.
9. Kazamias A.M. Tradition and Change in Education. A Comparative Study / A.M. Kazamias, B.G. Massialas. – N. J. : Prentice-Hall, 1965. – 182 p.
10. Kazamias A.M., Schwartz K. Irrungen und Wirungen in der Methodologie der Vergleichenden Erziehungswissenschaft / A.M. Kazamias, K. Schwartz // Vergleichende Erziehungswissenschaft. Texte zur Methodologischen Diskussion. – Pullach bei München : Verlag Dokumentation, 1974. – S. 217–223.
11. King E. Other Schools and Ours: Comparative Studies for Today / E. King. – 5th edition. – London : Holt, Rinehart, and Winston, 1979. – 553 p.
12. King E. World Perspectives in Education / E. King. – London : Butler and Tanner Ltd., 1962. – 383 p.
13. Kriek E. Bildungssysteme der Kulturvölker / E. Kriek. – Berlin : Britz, 1934. – 232 s.
14. Rossello P. L'education comparee au service de la planification / P. Rossello // Cahier de pedagogie experimentale et de psychologie de l'enfant, nouvelle serie 17. – Neuchatel : Delachaux et Niestle, 1959. – P. 16–21.
15. Schneider F. Vergleichende Erziehungswissenschaft / F. Schneider. – Heidelberg : Quelle & Meyer, 1961. – 218 s.
16. Schultz Th.W. Investment in Human Capital / Th.W. Schultz // American Economic Review. – 1961. – Vol. 51(1). – P. 1–17.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2012.

Чех А.А. Развитие теоретико-методологических основ сравнительной педагогики второй половины XX – начала XXI в.

Статья посвящена проблеме развития концептуальных основ зарубежной педагогической компаративистики. Рассмотрены актуальные общетеоретические подходы сравнительно-педагогических исследований зарубежных педагогов-компаративистов (теория конвергенции, социальный функционализм, теория человеческого капитала). Раскрыто развитие методических основ современных зарубежных компаративных педагогических студий.

Ключевые слова: *сравнительная педагогика, теория, методология.*

Chekh A. The development of theoretical and methodological basics of comparative pedagogic in the second part of XX and the beginning of XXI centuries

This article is devoted to the problem of development of conceptual basics of foreign pedagogic comparativistics. Main contemporary theoretical approaches of comparative pedagogical researches of foreign comparative pedagogs (theory of convergence, social functionalism, theory of human capital) have been considered. The methodological basics of new foreign comparative studios have been revealed.

Key words: *comparative pedagogic, theory, methodology.*